

РЕЦЕНЗИЯ

по конкурс за доцент по физикохимия (шифър No 01.05.05),
за нуждите на секция "Повърхности и колоиди" към ИФХ-БАН,
обявен в Държавен вестник, бр. 32 (24.04.2012),

с кандидат гл.ас. д-р Любомир Николов Николов от Институт по физикохимия
„Акад. Р. Каишев” при БАН.

Рецензент доц. д-р Лидия Боянова Александрова от Институт по физикохимия
„Акад. Р. Каишев” при БАН.

1. Общи положения и кратки биографични данни за кандидата

Д-р Любомир Николов Николов е роден през 1961 г. в София. Завършва Националната математическа гимназия с профил Физика в София през 1979 г., а през 1986 г. – специалност „Физика на твърдото тяло и микроелектроника” във Физическия Факултет на Соф. Унив. “Св. Кл. Охридски”. През периода 1986-1991 е работил като асистент в катедра „Физика на твърдото тяло и микроелектроника” на Физически Факултет на Соф. Унив. “Св. Кл. Охридски”. Д-р Николов е ръководил упражнения по “Физика на твърдото тяло и микроелектроника” на студенти от ФзФ, участвал е в създаването на нови оригинални упражнения за магистри в Практикума по “Физика на твърдото тяло и микроелектроника” към едноименната катедра на ФзФ, СУ. Бил е съорганизатор на седмичен Колоквиум и Семинар към катедрата по “Физика на твърдото тяло и микроелектроника”. Бил е научен консултант на трима магистранти.

В периода 1991-1993 година е работил като научен сътрудник II ст.в ЦЛО- БАН. От август 1993 г. Любомир Николов е на работа в ИФХ-БАН, секция “Повърхности и колоиди” като научен сътрудник, където продължава да работи и до днес. Последователно е заемал следните длъжности: научен сътрудник II ст. (1993-1999), научен сътрудник I ст. (1999-2011), гл. асистент (2011- досега). От 2006 г. е системен администратор на компютърната мрежа в Института по физикохимия „Акад. Р. Каишев” при БАН. Д-р Николов е член на Организационния комитет на 27-мата Конференция на Европейското общество по повърхности и колоиди, която ще се проведе в София през 2013 г.

През периода 1995-1998 г. Любомир Николов е бил докторант на самостоятелна подготовка в Института по физикохимия на БАН и през 1998 г. успешно защитава дисертационен труд на тема „Динамични взаимодействия на твърди частици с граничен слой”, с което придобива образователната и научна степен „доктор” по специалността „Физикохимия” –шифър 01.05.05.

2. Описание на представените материали

Д-р Николов се представя в конкурса със списък, съдържащ 30 заглавия на научни трудове. В тях са включени: 27 публикации в международни научни списания и сборници от международни конференции (20 от тях са публикувани в специализирани научни издания с импакт фактор и 7 в сборници от международни конференции); 2 публикации в български списания и един автореферат на дисертация за образователната и научна степен „доктор”.

3. Обща характеристика на научно-изследователската и приложната дейност на кандидата

Основната част от научната дейност на д-р Николов попада пряко в тематиката на обявения конкурс. Впечатляващо е, че в конкурса той участва с 21 научни публикации, които не са ползвани при защитата на неговата дисертация за образователната и научната степен „доктор”.

Д-р Николов се явява в публикациите си като първи автор - 13 пъти, като втори – 9, като трети – 5 пъти и четвърти 2 пъти. В 1 от публикациите с импакт фактор е единствен автор

(самостоятелна обзорна статия в Comp. Rend. Acad. Bulg. Sci.), в 15 публикации авторският колектив се състои от 2 души, в 5 – от трима, а в 7 – от четирима.

Д-р Николов има много добри постижения и утвърдени научни и научно-приложни приноси, израз на което е цитирането на по-голямата част от неговите трудове.

Върху трудовете са забелязани до момента общо 50 цитата като трудове 1,2,3,4 са цитирани 8 пъти, а трудове 8,9; 18,19; 12,13,14; 15,16,17; и 20 съответно три, четири, пет, седем и двадесет и един пъти. Резултатите от изследванията са докладвани на 17 международни научни конференции под формата на 9 устни и 8 постерни доклада; както и на 6 национални научни форума. Извън обсега на дисертацията на д-р Николов са 21 научни труда, разпределени в различните тематики, отнасящи се до цялостната му дейност до момента.

Д-р Николов е пряк участник в редица договори и проекти. Заслужава да се отбележи серията договори: по Пета Рамкова Програма на ЕК „METASEP“ (2001-2004); по Шеста Рамкова Програма на ЕК „NANOPHEN“ (2005-2008); по Седма Рамкова Програма на ЕК COST-Action D43 (2006-2011) и COST-Action MP1106 (2012-2015).

Д-р Николов използва в научните си изследвания модерните постижения на изчислителната математика и информатика на професионално ниво, като програмиране на Delphi, C++, Pascal, Fortran, Php etc.; прилагане на числени методи за решаване на научно-изследователски задачи; използване на специализиран софтуер-графичен, офис, математически, системен и др., свързан с операционните системи MS DFOS, MS Windows, Linux, Unix; създаване и поддръжка на софтуер и хардуер; автоматизирано натрупване на данни и статистическата им обработка.

Трябва да се подчертае, че той не само висококвалифицирано използва и модифицира сложни програми за числено пресмятане, а и самостоятелно е разработил два оригинални пакета от програми за числено моделиране на хидродинамиката в комплексни течни среди; един програмен пакет за числено решаване на интегрални уравнения, които възникват при математическото моделиране на изтичане на микроскопични филми с подвижни фазови граници (емулсионни и пенни); един комплекс от програми за цялостно моделиране на хидродинамиката на захващане и разслояване на фини фракции при обтичане на мехурче и на твърда стена.

Основна особеност на научно-изследователската дейност на д-р Николов е съчетанието на предварителен физичен анализ на научния проблем и създаване на оригинални собствени пакети от компютърни програми за решаване на специфични изследователски задачи във връзка с конкретни експериментални и теоретични проблеми. В този смисъл искам да отбележа напр. създаването на пакета от програми за числено моделиране на такъв сложен в теоретично отношение проблем като изследване на взаимодействията фини частици и мехурчета в системи от флотационната, сепарационна практики и за пречистване на промишлени и отпадни води [публикации 1,5,24,31].

Наукометричните показатели на д-р Николов напълно покриват, а по някои показатели и надхвърлят препоръчителните показатели за избор на „доцент“ в Правилника на ИФХ-БАН за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности (чл. 11, т. 1).

4. Основни научни и научно-приложни приноси

Научните изследвания на д-р Николов могат да се разделят условно на две групи:

- а) теоретично и числено моделиране на нови твърдотелни материали и
- б) теоретично и числено моделиране на комплексни течни системи.

а) В хронологичен план по важните научни задачи включени в първата част от изследванията му са следните:

- Изследване на дефекти в обемната структура на полупроводникови материали, причиняващи дълбоки нива в забранената зона [трудовете 20, 29, 27].
- Модифициране на метода за измерване на повърхностно фотоелектродвижещо напрежение в полупроводникови структури [трудовете 13, 19].
- Автоматизация на експеримента за охарактеризиране на полупроводникови материали и структури (Si, GaAs) [трудовете 13, 18, 19].

- Теоретично моделиране на примесни и собствени дефекти (Cr^{2+} , EL2) в обема на полупроводникови материали (GaAs), причиняващи дълбоки нива в забранената зона [22]. Като принос може да се посочи факта, че за първи път са измерени спектри на фотопроводимост на полуизолирани GaAs, обемно легиран с Cr (SI GaAs:Cr) при стайна (293K) и ниска (77K) температури. В ниско- и високоенергетичните области на спектрите са открити за първи път две характерни структури, които са интерпретирани съответно като дълбокото (в забранената зона на полупроводника) акцепторно ниво, свързано с Cr^{2+} и дълбокото донорно ниво, означавано в литературата като EL2. Определени са оптичните енергии на йонизация (спрямо зоната на проводимост) на двете дълбоки нива и параметъра на Франк-Кондон за Cr^{2+} нивото [трудове 20, 29]. Измерени са фотолуминисцентни спектри на образци от обемна GaAs:Sn. От данните за насищането на дълбокото ниво PL като функция на интензитета на лазерната светлина е направен извод за концентрацията на дълбокото ниво в различни образци [27].

Класическият метод на Келвин за измерване на контактна потенциална разлика е усъвършенстван в две направления. Първо, като вибриращ електрод е използвана биморфна пиезоелектрична пластина със закрепен на единия ѝ край платинен електрод във формата на сфера с размер около 0.5mm. На електрода се подава плавно стъпаловидно напрежение с минимална стъпка до 0.001mV. Второ, осъществено е автоматизирано събиране на данните, което дава възможност за статистически анализ в реално време. По този начин точността на метода е повишена с около порядък.

Получените резултати са от важно значение и биха могли да намерят приложения за производството на слънчеви батерии, фотодетектори, окачествяване на материали за микроелектрониката.

Охарактеризирани са полупроводникови материали и структури от Si и GaAs чрез електрични и фотоелектрични методи. За целта е разработена оригинална установка за автоматизирано управление на физическия експеримент и автоматично и/или статистическа обработка на данните. Хардуерно и софтуерно осигуряване са разработени на основата на международния протокол IEEE-488. Апаратурата включва комерсиално закупени прибори HP 4140B pA meter/DC voltage source, lock-in amplifier EG&G Brookdeal PARC 5206, мултиметър, както и блокове за управление на стъпков двигател за автоматична промяна на дължината на вълната на монохроматор SPEX, цифрово-аналогови и аналогово-цифрови преобразуватели и др. Установката допуска управление до 32 отделни прибора. С нейна помощ са измерени с висока точност и надежност спектри на повърхностно фотоелектродвижещо напрежение в GaAs, както и дифузионни дължини на неосновните носители на заряд в n-CaAs, p-Si/SiO₂ структури и аморфен силиций.

Теоретичното моделиране на примесни и собствени дефекти (Cr^{2+} , EL2) в обема на полупроводникови материали (GaAs) е постигнато ,чрез създаване на оригинална програма за числено пресмятане на заряда върху повърхността на кристални полупроводникови материали. Програмата е приложена за определяне на повърхностната проводимост в полуизолиращ GaAs легиран с Cr в присъствие в обема на дълбокото акцепторно Cr^{2+} и донорно EL2 ниво. Изследвани са случаите на присъствие на тези нива поотделно и заедно в обема на образеца. Показано е, че за формирането на повърхностния заряд на полупроводника основно влияние играе съотношението на концентрациите на нивата на двата дефекта.

б) Изследванията в областта на теоретичното моделиране на комплексни течни системи могат да се разделят условно на три групи:

- Теоретични изследвания на хидродинамиката на емулсионни системи.
- Изследвания в областта на пенни системи, суспензии и флотационни системи.
- Междумолекулни взаимодействия в биологични мембрани.

По важните научни резултати от изследванията на д-р Николов в посочената област са следните:

Предложена е универсална процедура за теоретично моделиране на съвместното действие на масопреноса и осиметрични флуидни течения в емулсионни системи в присъствие на

разтворим сърфактант [17, 26]. Изведени са аналитични изрази за локалните полета (на скорости и налягане) и интегралните характеристики (съпротивителна сила) на взаимодействията при ниски и високи вискозитети на средата. Установено е, че тангенциалната подвижност на междуфазовата граница играе основна роля за свойствата на емулсионните системи в случая на разтворим сърфактант. Изчислена е скоростта на коалесценция в подобни системи.

Моделирано е и течението между две капки в течна среда в случая на много нисък вискозитет на течността в капките. Предложен е работещ модел, който отчита тангенциалната подвижност на границите, анизодиаметрията на системата и взаимното влияние на теченията в съседните фази. Получени са асимптотични уравнения за течението на тънкия филм между капките, които са подходящи при висока тангенциална подвижност. Пресметнати са силата на съпротивление и скоростта на коалесценция в такива емулсионни системи, в отсъствие на сърфактант [2].

Доразвита е теорията на Brenner и Leal за коефициента на повърхностна дифузия (D_s) на браунова частица в случая на наличие на разтворим сърфактант в системата [14,16]. С помощта на метода на хидродинамичните потенциали е изведена нова формула за D_s . Полученият израз е много удобен за експериментална проверка и показва, че намаляването на подвижността на частицата води до намаляване на D_s .

Особен интерес представлява фактът, че за първи път е моделирано динамичното взаимодействие на фини хидрофилни частици с течение на хидродинамичен граничен слой в близост до напълно спряна (пластина) и напълно свободна (изплуващо в течност мехурче) фазови граници [5-12, 15]. Предложена е последователна процедура за анализ на полето на смущение, което една твърда сфера внася във външното течение на граничния слой. По отношение типа на пертурбационното поле на частиците е установено, че те се разделят на три групи: малки, средноголеми и големи. Малките създават чисто вискозно поле, средноголемите - инерчно-вискозно, а най-големите – изцяло инерчно. За малките и средноголеми частици са получени аналитични изрази за компонентите на скоростите и налягането в пертурбираната система. Основният резултат е, че малките и средноголеми обекти се задържат в граничнослойната област. Малките частици се задържат по-ефективно от граничния слой край мехур, докато средноголемите – от граничния слой край пластина. Най-големите частици се изхвърлят навън от граничния слой – и това води до гранулометрична сепарация.

За първи път са пресметнати числено траекториите на фини хидрофилни частици с микронови размери в граничен слой край изплуващи мехурчета [5,6]. С помощта на числени експерименти е показано, че граничният слой край по-големите мехури спомага за изхвърлянето на частиците вън от слоя. При по-малките мехурчета обаче, се създават такива условия в граничния слой, които способстват за залавяне на частиците [5,6]. Установено е, че присъствието на една частица в граничния слой води до намаляване на интензитета на външното поле. Ако втора частица попадне във вече смутеното от първата частица поле, тя допълнително се забавя. Тенденцията за нейното задържане в граничния слой е още по-голяма. За всяка следваща частица ефектът на задържане е все по-силен. По този начин индивидуалното взаимодействие на отделните частици с външното течение води до възникване на съществен колективен ефект. От флотационна гледна точка може да се каже, че забавената в граничнослойното течение частица след нейното излизане от граничния слой на едно мехурче вече е изнесена на определено ниво в сепарационната клетка и може да се прихване от друго мехурче, което идва отдолу. По този начин в рамките на цялата сепарационна клетка, се наблюдава постоянно увеличаване концентрацията на най-фините фракции в горните слоеве на клетката, както и тяхното преимуществено извличане в пенния продукт. Този процес води до ефективно разделяне на фините фракции от по-едрите. Подобни динамични ефекти имат важно значение за извличането на фини фракции от надробени материали и влияят върху резултатите от конвенционалната флотация. Взаимодействието на фините частици с външното граничнослойно течение и допълнителното забавяне в близост до повърхността на мехурчетата, поради взаимното влияние на

граничнослойното течение и смущението, дължащо се на крайния размер на частицата, позволяват да се извличат фини хидрофилни фракции с определен оптимален размер. Този процес на “динамично извличане” представлява неотменен етап от общия флотационен процес.

В случая на фини частици и полидисперсни мехурчета най-малките фракции се захващат преимуществено. Пресметнато е времето на престой на фини хидрофилни частици в околност на изплуващи мехурчета. Установени са области от размери на частиците и мехурчетата, за които задържането на частиците в близост до мехурчетата е оптимално. Количествено са дефинирани понятията: (i) ефективност на захващане на частица с определен размер от различни по големина мехури; (ii) ефективност на захващане на частици с различен размер от мехур с фиксиран радиус. Пресметнатите теоретични зависимости описват много добре редица данни от флотационни и сепарационни експерименти. По този начин опитните резултати от разпенване на суспензии за първи път намират своето теоретично обяснение [1,5,6,24,31].

Предложената теоретична схема е развита с отчитане на теглото на частиците. Установено е, че за микронови и суб-микронови частици има оптимален интервал от плътности, в който едновременното действие на хидродинамичните взаимодействия и гравитационните ефекти води до повишаване на ефективността на захващане на частиците от изплуващи мехури [1,31]. Получените резултати са от много важно значение за изясняване механизма на елементарния акт при флотационните и сепарационните процеси. Друга потенциална област на приложение те биха намерили и в индустрията, при извличане на фини фракции от природни суровини, при пречистване на природни и отпадни води от фини примеси, които трудно се премахват чрез други методи.

Трудове (1,5-12,15,24,31) правят впечатление и представляват интерес от гледна точка на изясняване механизма на сепарационните процеси и са сериозен принос към теорията на елементарния акт на флотация. Те позволиха за първи път да се даде обяснение на експерименталните данни на Шелудко (A.Scheludko et al., Bulg. Patent 22,148, 1975) за извличане на фини, хидрофилни частици по метода на разпенване на суспензии.

Изследванията в областта на междумолекулните взаимодействия в биологични мембрани са представени от работите върху бислоини липидни мембрани (БЛМ), модел на биологичните мембрани, от основния им фосфолипиден компонент DPPC, образувани по метода на порестата пластинка [4,25]. От експеримента са получени зависимостите за вероятност за образуване и време на живот на БЛМ от фосфолипидната концентрация. Определена е критичната концентрация на образуване на бислоя. Установен е концентрационен интервал, в който формираните бислоеве са метастабилни, за разлика от черните пенни филми от DPPC, при които зависимостта е изключително стръмна. Експериментално определените времена на живот на БЛМ в този концентрационен интервал позволяват интерпретиране на резултатите с теорията на Ексерова и Кашчиев [D.Kashchiev, D.Exerowa, Biochem. Biophys. Acta 732, 133-145, 1983; D.Kashchiev, D.Exerowa, J. Coll. Interface Sci., 203, 146-152, 1998] за стабилността и пропускливостта на амфибилни бислоеве. Благодарение на доброто съгласие на експеримента с теорията е било възможно да бъдат определени трите физични константи: предекспоненциалния кинетичен фактор А, параметърът В, свързан със специфичната линейна енергия на дупката и равновесната концентрация C_e . На тази база, за първи път е направена оценка за случая на БЛМ, на енергията на свързване и линейна енергия на дупка, характеризиращи близкодействащите междумолекулни взаимодействия между първи съседи в бислоя. Получените стойности за БЛМ са по-ниски, в сравнение с тези за черните пенни филми от DPPC, което определя съществуването на метастабилни БЛМ от DPPC. Тези резултати са важни за разбирането процеса на “сливане” на биологичните мембрани - наличието на метастабилни и термодинамично стабилни състояния.

Направен е теоретичен анализ на експериментално наблюдаваното влияние на типа на тънкия течен филм (обикновен, обикновен черен и нютонов черен) върху скоростта на изтичане на пенни системи, съставени от тези филми [3,30]. Предложен е теоретичен модел, който за пръв път отчита влиянието на преходна зона между филмите и каналите на Плато.

Анализирана е ролята на тази зона върху процесите на изтичане на пенни системи, съставени от различни по тип пенни филми. Резултатите показват че, при пенните системи, изградени с обикновени черни филми, в преходната зона филм/канал се блокира част от течността и тя не участва в изтичането. Направен е изводът, че това явление води до по-бърз синерезис в сравнение с пените, изградени от нютонови филми, при които преходната зона е с пренебрежими размери и не влияе на скоростта на синерезис. Особено внимание в моделирането е отделено на параметрите, които обясняват зависимостта на синерезиса, както от типа на филма, така и от контактния ъгъл между филма и преходната зона. Теорията дава възможност за свързване на свойствата на филмите с промените в течното съдържание на пенни системи и тяхната стабилност. По-нататъшното развитие на моделните изследвания в това направление ще позволи количествено охарактеризиране на пените и тяхната стабилност в различни случаи от приложно значение в хранителната, флотационната и обогатителна индустрия [3,30].

5. Отражение на научните публикации на кандидата в българската и чуждестранната литература

Трудовете на д-р Николов са получили ясно изразена положителна оценка и признание от научната общност в чужбина, показател за което е положителното и широкото им цитиране в специализираната научна литература. Представена е справка за забелязани, до предаването на конкурсните материали, на общо 50 цитати на 29 публикации, като почти всичките (с изключение само на 2 цитата) са от чуждестранни автори в международни списания, една книга (Ed.T.Tadros, WILEY-VCH VerlagGmbH&Co, 2006) , две енциклопедии (Encyclopedia of Surface & Colloid Science, M.Dekker 3149, 2002; Encyclopedia of Surface & Colloid Science, M.Dekker3149, 33535, 2006) . Така, и по показателя „цитирания от чуждестранни автори“, кандидатът надхвърля препоръчителните изисквания (20 цитати) на чл. 11(1) от Правилника на ИФХ-БАН за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности.

6. Критични бележки и препоръки към научните трудове на кандидата

Нямам критични бележки към трудовете на кандидата. Те са публикувани основно в най-реномираните научни списания.

7. Лични впечатления на рецензента за кандидата

Познавам д-р Николов от неговото постъпване в ЦЛО-БАН. Присъствала съм на докладите му на конференции и пред “Колоквиума по Физикохимия на повърхностите и дисперсните системи”, към които е проявяван голям интерес.

През последните години д-р Николов изнесе и няколко доклада пред Колоквиума на секция “Повърхности и колоиди”, които го представят като успешен специалист с много добра научна подготовка, висока квалификация и сериозни научни постижения в своята област.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Считам, че цялостното научното творчество и научни резултати, специфичните умения и способности, преподавателската, допълнителните дейности от общообщоинститутско значение, както и личните впечатления от кандидата, ми дават основание убедено да препоръчам на Уважаемото научно жури по конкурса на ИФХ-БАН да присъди на д-р Любомир Николов академичната длъжност „доцент по физикохимия“.

21.09.2012

РЕЦЕНЗЕНТ:

/доцент д-р Лидия Александрова/